

УДК 1:316.3+1:141.319.8

Байрачний В. О.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФЕНОМЕНА СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В данной статье автор обосновывает необходимость философско-методологического анализа междисциплинарных исследований феномена социальной ответственности, что обусловлено исследованиями социальной ответственности в рамках философии, этики, социологии, психологии, политологии, юриспруденции и экономики. Доказывается, что именно междисциплинарный подход дает возможность рассмотреть понятие социальной ответственности как системы.

Ключевые слова: *социальная ответственность как система, междисциплинарный подход, междисциплинарное исследование.*

У цій статті автор обґрунтовує необхідність філософсько-методологічного аналізу міждисциплінарних досліджень феномена соціальної відповідальності, що зумовлено дослідженнями соціальної відповідальності в межах філософії, етики, соціології, психології, політології, юриспруденції та економіки. Доведено, що саме міждисциплінарний підхід надає можливість розглянути поняття соціальної відповідальності як системи.

Ключові слова: *соціальна відповідальність як система, міждисциплінарний підхід, міждисциплінарне дослідження.*

The article substantiates the necessity of philosophical and methodological analysis of interdisciplinary research of social responsibility phenomenon due to social responsibility studies within the framework of philosophy, ethics, sociology, psychology, political science, law and economics. It is proved that an interdisciplinary approach makes it possible to consider the concept of social responsibility as a system.

Keywords: *social responsibility as a system, an interdisciplinary approach, multidisciplinary research.*

Єдність термінології виникає в результаті змови
фахівців
Н. Вінер

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації сфера наукової діяльності постійно розширюється, а вплив науки на життя суспільства неухильно зростає. Сучасні способи виробництва матеріальних і духовних цінностей настільки складні й високотехнологічні, що їхній розвиток і вдосконалення може здійснюватися тільки з використанням останніх досягнень наукового пізнання світу. Комплексність питань і завдань, що стоять перед наукою й цивілізацією в цілому, призводить до формування нових форм наукового дослідження, що мають так звану проблемну орієнтацію (на відміну від традиційної галузевої), тобто спрямовану на вивчення свого предмета з можливо більшої кількості позицій і поглядів для створення цілісного уявлення про нього.

Цей процес сприяє розвитку нових способів взаємодії всередині науки, призводячи до виникнення таких форм наукового пізнання, як міждисциплінарні дослідження.

Саме змінами, що відбуваються в суспільстві, зумовлена необхідність філософсько-методологічного аналізу міждисциплінарних досліджень. З одного боку, вони безпосередньо впливають на вибір пріоритетних напрямків наукового розвитку й способів організації пізнання, як, наприклад, перехід науки від галузевої спеціалізації до проблемної, а з другого боку – вони зумовлені наявністю внутрішньонаукових інтеграційних тенденцій. Однак і власне міждисциплінарні дослідження впливають на подальший шлях розвитку науки, трансформуючи її онтологічну структуру (об'єктом науки стає не елемент, а складна система), руйнуючи звичні форми дисциплінарної ієрархії та інтеграції. Таким чином, міждисциплінарні дослідження є однією з найважливіших рушійних сил сучасної науки.

Результати аналізу наукових джерел и публікацій свідчать про те, що обрана проблема – розгляд трансформації соціальної відповідальності особистості в сучасному суспільстві – виходить за межі філософського наукового знання. Означена проблема є предметом досліджень у різних науках, а саме: у філософії (І. Кант, М. Бердяєв, Ж.П. Сартр, Е. Фромм, Л. Сохань та ін.), яка розглядає сутність людини та співвідношення між її свободою й відповідальністю; у соціології (Л. Буєва, П. Мінкіна, В. Сперанський, М. Лукашевич, Т. Шибутані, Е. Еріксон, Т. Парсонс та ін.) соціальна відповідальність розглянута як об'єктивна необхідність взаємин між особистістю й суспільством; в етиці (А. Гусейнов, В. Малахов, І. Кон, Г. Йонас та ін.) відповідальність розуміють у площині виконання людиною морально-значущих вимог; у психології (К. Абульханова-Славська, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, К. Муздибаєв, М. Савчин, А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерс, К. Хелкома та ін.) кваліфікують відповідальність як одну із генералізованих якостей особистості, як результат інтеграції всіх її психічних функцій та об'єктивного сприйняття нею навколишньої дійсності, вольового ставлення до обов'язку. Виховання та формування соціальної відповідальності в учнів, студентів, майбутніх фахівців знайшло своє відображення в педагогіці (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Т. Веретенко, Н. Голова, В. Горovenко, Б. Кобзар, М. Левківський, В. Савченко, М. Сметанський, Є. Старовойтов, О. Сухомлинська, В. Оржеховська, Н. Огренич, Л. Терехова, В. Тернопільська та ін.). Також дослідження соціальної відповідальності відбувалося в межах етики, політології, економіки, юриспруденції тощо, що **зумовило мету** дослідження міждисциплінарної інтерпретації феномена соціальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показали, що про міждисциплінарність широко стали писати з початку 50-х рр. ХХ ст., хоча окремі випадки використання міждисциплінарних підходів зустрічалися й раніше. Так, із 1929 р. засновники французької школи «Анналів» М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель та інші наполягали на ліквідації бар'єрів між різними сферами інтелектуальної праці,

закликаючи фахівців користуватися досвідом суміжних наукових дисциплін. Так, найвідомішою роботою Ф. Броделя вважають його тритомник «Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.», що вийшов друком у 1979 р., присвячений переходу від феодалізму до капіталізму. Це широкомасштабне дослідження доіндустріального світу в найдрібніших деталях показує, як функціонували економіки європейських (і не тільки) країн у цей історичний період. Особливо докладно в ньому схарактеризовано розвиток торгівлі й грошовий обіг, багато уваги приділено також впливу географічного середовища на соціальні процеси. Таким чином, автор розглядав досліджувану проблему погляду історика, географа, економіста [8].

У 60-і рр. особливо тісним став зв'язок лінгвістики з математикою (утворилася нова міждисциплінарна дисципліна – математична лінгвістика) і семіотики з логікою (див. «логічна семантика»). Семіотика стала проникати в біологію й фізіологію (див. «функціональна асиметрія півкуль головного мозку») й узагальнювати дані фундаментальної фізики (принцип додатковості). Змінив у 1970-і рр. структуралістську парадигму постструктуралізм (див. також «мотивовний аналіз») і практично зробив міждисциплінарність необхідною умовою будь-якого гуманітарного дослідження. У 1980-і рр. стало популярним поняття «культурологія», яке по суті визначало не що інше, як міждисциплінарні дослідження в галузі різних аспектів історії та теорії культури. На Заході власне філософія стала міждисциплінарною. До неї як необхідні елементи почали входити структурна лінгвістика, семіотика, політекономія та психоаналіз (дослідження Жака Лакана, Ролана Барта, Жюльєна Дельоза, Фелікса Гваттарі, Жака Дерріда, Юлії Крістєвої, Мішеля Фуко).

Сьогодні новизна міждисциплінарної ситуації полягає не стільки в тому, що з інших наук запозичуються методологічні принципи й методики дослідження, а в тому, що сам об'єкт дослідження конструється тепер як полідисциплінарний.

Існує безліч спроб дати визначення міждисциплінарних досліджень як у філософії науки, так і в наукознавстві. У трактуванні самого поняття «міждисциплінарність» немає єдності. Різні автори вкладають у нього різний смисловий, функціональний і методологічний зміст. Так, О. Палагін, О. Кургаєв вважають, що всяке міждисциплінарне дослідження полягає у виявленні нових відношень між поняттями вихідних дисциплін, у встановленні нової системи законів, що їх пов'язують, і синтезі прагматики розв'язання нових, дедалі складніших завдань. При цьому знання вихідних дисциплін можуть залишатися незмінними (найпростіший, лінійний, випадок міждисциплінарної взаємодії), уведеними цілком (або вибірково) у нову ієрархічну структуру чи зазнавати модифікацій, розвиватися завдяки процесам обміну парадигмальними настановами, поняттями й методами різних наук (нелінійна міждисциплінарна взаємодія), що є відображенням сутності міждисциплінарної проблеми. Нелінійна міждисциплінарна взаємодія сукупно з проблемною орієнтацією – загальноновизнана норма еволюції сучасної науки [18]. Є. Рапацевич, аналізуючи

міжпредметні зв'язки з подібних позицій теорії пізнання, пише, що систематичні міжпредметні зв'язки необхідні для розкриття в процесі навчання фундаментальної єдності «природа – людина – суспільство». У тих, хто навчається, повинно бути сформовано поняття про природу як систему, у якій усі її елементи взаємодіють у коловороті речовин та енергії, постійно вдосконалюються процеси самовідтворення й тим самим підтримують біофізичні та біохімічні умови життя на Землі [19]. Н. Розенберг перераховує положення, які, на наш погляд, не застаріли й вимагають лише незначного доповнення й уточнення. До них належать: синтез наукових знань, що входять до різних дисциплін; подібний синтез сприяє створенню якісно нового знання, орієнтованого на введення нових понять, моделей, положень, законів, формулювань, підходів і принципів власне методології та формування нових наукових теорій і дисциплін у постнекласичну добу (теорія інформації, синергетика, ліберальна еволюція, трансгуманізм тощо) [22].

На наш погляд, під міждисциплінарними дослідженнями потрібно розуміти результати дослідницької діяльності, спрямованої на комплексне вивчення деякого складно організованого системного об'єкта на підставі узагальнення предметних знань, що належать суміжним галузям науки, а також знань, які перебувають на стику різних наук, за принципом взаємодоповнюваності й синтезу на філософсько-методологічному рівні.

Також потрібно брати до уваги, що міждисциплінарні дослідження слід відрізнити від робіт, що проводяться на основі мультидисциплінарного підходу: він заснований на передумовах узагальненої картини предмета дослідження, щодо якої окремі дисциплінарні картини постають як елементи. При цьому кожна з дисциплін зберігає свою методологію й вихідні передумови без зміни [1].

Категорію «відповідальність» багато наук розглядають упродовж усіх етапів еволюції розвитку суспільних відносин. Тому очевидно, що її дослідження окреслене такими галузями наук, як філософія, етика, соціологія, психологія, політологія, юриспруденція та економіка, і потребує міждисциплінарного підходу.

В економічній літературі відповідальність визначають як обов'язок економічного суб'єкта відповідати за прийнятими ним зобов'язаннями, виконувати договори, дотримуватися законів, платити податки, компенсувати збитки, завдані чужої власності, навколишньому середовищу [7].

Сьогодні у світовій науковій і діловій літературі, присвяченій проблемам соціальної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності, використовують велику кількість концепцій, серед яких, зокрема, можна виділити такі: «соціальна відповідальність бізнесу», «корпоративна соціальна відповідальність», «корпоративне громадянство», «етика бізнесу», «корпоративна філантропія», «сталій розвиток», «корпоративна сталість». Концепції – не дуже чіткі, вони є такими, що викликають багато питань щодо рівня, системності понятійного апарату, глибини дослідження проблеми в цілому.

До найбільш розглянутих аспектів соціальної відповідальності бізнесу

належать теоретико-методологічні засади формування соціальної відповідальності бізнесу – це питання висвітлене в працях І.М. Царик, Л.А. Грицини, О.Ю. Березіни, О.В. Черних й О.О. Зеленко). Не менш досліджені проблеми, пов'язані з моніторингом і методами оцінки рівня соціально відповідальних заходів (це питання досліджено в працях І.В. Жиглей, Л.А. Грицини, О.В. Ворони й О.В. Черних). Менш досліджено питання про невідповідність соціальної ситуації на вітчизняних підприємствах щодо основних вимог концепції людського розвитку; взаємодію держави, підприємницьких кіл і громадянського співтовариства у сфері реалізації концепції соціальної відповідальності.

В економічній енциклопедії Є. Панченко визначає відповідальність підприємства як зобов'язання юридичних осіб (фірм, організацій, господарських товариств, організацій господарського управління тощо) відповідати за свої дії (дії підрозділів і конкретних посадових осіб) [10]. Деякі автори економічної теорії вважають відповідальність функцією права власності, називаючи відповідальність «тягар власності». «Тягар власності» означає як інтерес до активного використання засобів виробництва, так і відповідальність за них, за їхню долю, за їхнє ефективне функціонування, відшкодування збитку, завданого об'єктові.

Таким чином, в економічній науці відповідальність розглядають за допомогою наступних категорій: відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності, відповідальність бізнесу, соціально відповідальна діяльність, відповідальність підприємства, корпоративна соціальна відповідальність.

У кібернетиці й управлінських науках відповідальність – це зобов'язання виконувати завдання й забезпечувати їхнє успішне завершення. Фактично, індивід укладає договір з організацією на виконання певних завдань в обмін на отримання визначеної винагороди [12, с. 35].

У політології відповідальність розглядають як особливу рису політичної особи. Відповідальність означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, засновану на глибокому розумінні сенсу й наслідків політичної діяльності. Свідоме дотримання політичним суб'єктом норм і правил політичного життя [14]. В українській політології проблему політичної відповідальності почали розробляти в останнє десятиліття, що подано в працях С. Балана, І. Кресіної, Г. Малкіної, Р. Павленка, М. Самуйліка та ін., у яких з'ясовується сутність, специфіка, ознаки, структура політичної відповідальності, а також здійснюється систематизація інститутів політичної відповідальності на всіх рівнях реалізації публічної влади: у системі взаємовідносин громадянського суспільства й держави, у системі вищих органів державної влади й на рівні місцевого самоврядування. Морально-політична відповідальність поки що не стала предметом ґрунтовного аналізу вітчизняних політологів, що пояснюється традиційним її зарахуванням до проблем етики. Разом із цим необхідність комплексного дослідження моральних основ політичної відповідальності видається очевидною: аналіз лише формалізованих аспектів політичної відповідальності є обмеженим і неповним, оскільки стосується лише частини згаданої проблеми. Деякі українські дослідники,

зокрема І. Кресіна та С. Балан, роблять акцент саме на моральному боці політичної відповідальності та його домінуванні над правовою, тобто формалізованою, складовою. Аналізуючи глибинну сутність політичної відповідальності, вони зазначають, що «...політична відповідальність є радше елементом політичної культури, моральним артефактом нації, певним інтелектуальним досягненням політичного суспільства, ніж функціональним атрибутом демократії, який відіграє похідну роль щодо інших інститутів політичної системи – влади, партій, виборів тощо. Так, утвердження демократичного політичного режиму в державі не має однозначним результатом незворотне підвищення рівня політичної відповідальності.

Політична відповідальність має стати усвідомленою цінністю в суспільстві, щоб відігравати роль регулятора відносин у сфері політики. А цей процес дуже тривалий і далеко не завжди гарантує стовідсотковий результат» [15]. Із цією тезою важко не погодитися. Разом із цим треба зауважити, що реальна (а не формальна) політико-правова відповідальність є передумовою формування морально-політичної відповідальності суб'єктів політики, тому їхні роль і значення у становленні й функціонуванні стабільного демократичного режиму є рівноцінними.

Відповідальність юридична – державний примус до виконання вимог права; правовідносини, кожна зі сторін яких зобов'язана відповідати за свої вчинки перед іншою стороною, державою, суспільством, за невиконання яких застосовуються санкції, що забезпечуються в примусовому порядку державою [29]. Загальновизначеними видами відповідальності юридичної за законодавством України є: кримінальна, цивільна, адміністративна, процесуальна, трудова, також відповідальність конституційна і міжнародно-правова. Відома й інша класифікація, з поділом на негативну (ретроспективну) і позитивну (перспективну). Перший вид пов'язаний із скоєнням правопорушення й супроводжується негативними наслідками для винної особи. Другий виникає з юридичного обов'язку відповідних суб'єктів здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції й реалізується в регулятивних правовідносинах.

У **соціології** відповідальність – здійснюваний у різних формах контроль за діяльністю суб'єкта з позиції виконання ним прийнятих норм і правил [5, с. 49]. Розрізняють зовнішні форми контролю, які забезпечують покладання відповідальності на суб'єкта за результати його діяльності (підзвітність, покарання, винагорода і т. п.), і внутрішні форми саморегуляції його діяльності (почуття відповідальності, почуття обов'язку). Відповідальність особистості перед суспільством характеризується свідомим дотриманням моральних принципів і правових норм, які виражають суспільну необхідність. Українська радянська енциклопедія визначає відповідальність як загальносоціологічну категорію, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей.

Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її

наслідків для суспільства й соціального розвитку, учинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [26]. Категорію відповідальності соціологія розглядає в площині реалізації соціально-статусних характеристик, а також ментальності особистості, яка визначається не лише як поєднання готовності, настанов на певну поведінку й схильність діяти певним чином, але й поведінку людини в ситуації відповідальної діяльності [2, с. 211]. Цікавим видається розуміння соціальної відповідальності з позиції соціальної політики, соціальної роботи, а саме – це ступінь відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам та історично конкретним соціальним нормам, загальним інтересам [16, с. 71]. Так, в енциклопедичному соціологічному словнику розкривається такий зміст цього терміна: 1) синонім обов'язку що-небудь зробити; 2) наслідки порушення обов'язку; 3) прийняття або покладання певних зобов'язань, висунення на цій основі вимог до відповідної особи, групи, організації з наступним застосуванням санкцій у випадку невиконання вказаних вимог. Соціальна відповідальність – це елемент взаємодії між індивідом і суспільством тощо [24].

Утеорії психології відповідальність – це усвідомлення індивідом, соціальною групою, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розгляд крізь призму цього обов'язку суті та значення своїх учинків, діяльності, усвідомленим дотриманням ним самим етичних принципів, моральних поглядів, юридично-правових норм, узгодження їх із обов'язками й завданнями, що виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку [21, с. 83]. Видатний психолог ХХст. Віктор Франкл зазначає: «Буття людини можна охарактеризувати як буття відповідальне. Це буття – є кожного разу відповідальністю за реалізацію цінностей» [28, с. 51]. Відповідальність у розумінні психології визначена насамперед як якість особистості, що «виявляється на настановному й поведінковому рівні як готовність і як реалізація цієї готовності взяти на себе тягар прийняття рішення й санкцій за невдачу не лише тоді, коли ця активність здійснюється самим відповідальним суб'єктом, але й коли на нього формально чи неформально покладений контроль за виявами групової активності та її наслідків» [13, с. 249–250]. Також у психологічній науці поняття відповідальності пов'язується з вивченням казуальності, що означає близькість до об'єкта; можливість передбачення результату дії; схильність і передбачуваність дії (інтенціональність) [17, с. 8–10]. Відповідальність як особистісна якість розглянута в дослідженнях І. Беха. У підґрунті цієї якості – усвідомлений індивідом загальнозначущий обов'язок, повинність у вчинку, визнання людиною причетності до соціуму, її власні переконання й моральні принципи. Відповідальність є особливим мотивом людських вчинків, який відрізняється від усіх інших лише йому властивою рисою ідеальності. І саме наявність цієї риси в діяльності особистості сприяє її моральному розвитку й не перетворює відповідальність у засіб, за допомогою якого особистість прагне досягнути корисної для неї мети.

Таким чином, моральна рефлексія передбачає здатність індивіда осмислити

свої прагнення передбачити результати вчинків із урахуванням власних поглядів і поглядів інших людей, здатність до погодження цілей поведінки із засобами їх досягнення [4].

Зазначимо, що в дослідженнях психологів відповідальність розуміють як свободу вибору, волі та засобів існування, або як дотримання моральних норм, як спосіб реалізації життєвої позиції, або як спосіб самореалізації особистістю своєї сутності.

Серед педагогічних теорій відповідальності особливе місце посідає теорія відповідальності А. Макаренка. Першопричиною авторитету людини, на думку педагога, є відповідальність, яка є найважливішим людським атрибутом [16, с. 71]. Покладаючи на людину відповідальність, стверджував В. Сухомлинський, суспільство сподівається, що таким чином воно виховує її в необхідному напрямі, підкреслюючи, що свідомість відповідальності контролює поведінку людини, узгоджує особистісні й громадські інтереси, якщо між ними виникають суперечності. «Справжня сутність відповідальності полягає не в природі окремої людини, а у взаєминах її з суспільством» [25, с. 120]. З педагогічного погляду, «...соціальна відповідальність – якість особистості, що виявляється в різних формах контролю особистості своєї діяльності, що відображає соціальне, морально-правове ставлення до суспільства, ознаками якого є виконання прийнятих у суспільстві моральних і правових норм та правил, виконання свого обов'язку, готовність відповідати за свої вчинки» [11].

Отже, соціальну відповідальність особистості, її готовність до виконання функції громадянина, працівника, сім'янина необхідно розглядати через призму її ставлення до навчання, праці, спілкування, способу життя, дотримання морально-правових норм.

Філософія, як найбільш абстрактна, рафінована система наукових знань, виконуючи світоглядну, онтологічну, гносеологічну, аксіологічну та методологічну функції, є міцним науковим фундаментом, на якому ґрунтуються дослідження будь-яких соціальних явищ. Звертаючись до філософсько-методологічного аспекту міждисциплінарних досліджень, слід зазначити, що провідною тут залишається методологія, яка спирається на закони діалектики, сформульовані Гегелем і розвинені в діалектико-матеріалістичній філософії. Зокрема в межах цього дослідження ми спираємося на системний аналіз категорії соціальної відповідальності, яка досліджується за допомогою наступних методологічних принципів: принципу цілісності; принципу додатковості; принципу узгодження смислових позицій.

У сучасній соціальній філософії проблема соціальної відповідальності є однією чи не з найактуальніших. Її розглядають як один із найважливіших засобів соціалізації індивіда. Соціалізацію індивіда пов'язують із його здатністю бути відповідальним за все, що відбувається в дійсності загалом і в соціумі його проживання зокрема. У філософських наукових джерелах підходи до визначення поняття відповідальності загалом є подібними, коли йдеться про найбільш важливі

її сутнісні риси. Так, у філософському словнику стверджується, що відповідальність – категорія етики, яка відображає особливе соціальне й морально-правове ставлення особи до суспільства, людства в цілому, що характеризується виконанням морального обов'язку й правових норм. Відповідальність як категорія філософії характеризує філософську проблему співвідношення здатності й можливості людини, виступаючи в якості суб'єкта (автора) своїх дій, а також і більш конкретних питань: здатність людини свідомо (обдумано, добровільно) виконувати певні вимоги й здійснювати ті завдання, що стоять перед нею; здійснювати правильний моральний вибір; досягати певного результату, а також пов'язані з цим питання правоти або винності людини, можливості схвалення чи засудження її вчинків, заохочення чи покарання [27, с. 33]. У такому контексті рівень внутрішньої самодисципліни, урешті, культури конкретної людини – це підґрунтя для реалізації свободи й відповідальності. Звісно, свободу можна розуміти як підґрунтя для життя за бажанням у припустимих суспільством межах. Тобто йдеться про вибір між позитивними і негативними наслідками своєї діяльності, між справедливістю і несправедливістю, моральністю і аморальністю, добром і злом тощо. Це означає, що людина, реалізуючи себе як особистість, повинна підпадати під відповідальність за здійснений вибір. У загальних рисах у філософії поняття «відповідальність» трактоване як внутрішня свобода людини, як один із елементів соціальної структури, що визначає ступінь свободи й основне спрямування поведінки людини. І якщо свобода становить можливість чи здатність «ухвалювати рішення зі знанням справи або вчиняти зі знанням справи, то відповідальність – це необхідність, продиктована об'єктивними умовами, законами, які формують ту чи іншу ситуацію, або ж обов'язок прийняття таких рішень, у яких одночасно втілювалися б і цілі, інтереси людей, їхніх соціумів, оскільки кожною діяльністю керують не лише об'єктивні закони, але й цінності, ідеали, норми, ідеологія, світогляд, які опосередковано й сумарно виражають реальні інтереси людей.

З урахуванням викладеного міждисциплінарного аналізу соціальної відповідальності як системи, на наш погляд, можна зробити **наступні висновки**:

1. Соціальна відповідальність – це складне утворення, яке становить систему, що є неодмінною умовою взаємодії індивіда й соціуму. Як принцип діяльності, вона одночасно постає й потребою, і метою, і засобом діяльності особистості, які, своєю чергою, повинні бути узгоджені з потребами й цілями суспільства.

2. Вона дозволяє визначити детермінанти в поведінці особистості й вибір індивідом своєї соціальної ролі й соціально активної позиції в соціумі.

3. Система соціальної відповідальності характеризується динамічністю її структурних елементів: суб'єкт – об'єкт – інстанція, які в процесі свого функціонування можуть трансформуватися, взаємозамінювати один одного. Результативність функціонування цієї системи визначається рівнем розвитку соціуму й соціальних якостей суб'єктів – носіїв соціальної відповідальності.

4. Система соціальної відповідальності проявляється у взаємодії особистості

(індивіда) і суспільства (соціуму), зокрема:

– відповідальність властива людині, але не від народження, а як результат впливу певних соціальних умов на конкретну особистість;

– відповідальність – це соціально-культурна якість особистості, безпосередньо пов'язана з вольовою цілеспрямованістю індивіда, що виявляється під час реалізації ним соціально активної діяльності всередині конкретного соціуму;

– відповідальність постає механізмом соціального контролю, регулювання системи соціально суспільних відносин особистості й суспільства, ознакою соціальної організації суспільства.

Таким чином, зазначимо, на наш погляд, формування міждисциплінарних галузей дослідження потрібно розглядати як новий, що недавно виник і ще не отримав ґрунтовного філософського аналізу тип наукових революцій, характерний для сучасного етапу розвитку наукового знання й розвитку філософії науки. Саме міждисциплінарний підхід надає можливість розглянути поняття соціальної відповідальності як системи. Цілісність соціальної відповідальності як системи є її вихідним пунктом. Маючи безліч взаємопов'язаних елементів, система соціальної відповідальності становить якісно нове інтегроване явище, властивості якого не зводяться до властивості її окремо взятих одиниць або їх суми. Соціальна відповідальність як ціле становить діалектичну єдність об'єктивних і суб'єктивних, внутрішніх і зовнішніх сторін, які вивчають різні галузі гуманітарного знання, доповнюючи та багачуючи одна одну.

Література:

1. Александров Ю. И. Типы ментальности и институциональные матрицы: мультидисциплинарный поход / Ю. И. Александров, С. Г. Кирдина // Социологические исследования, 2012. – № 8. – С. 3–13.
2. Аніщенко А. П. Сформованість соціальних якостей старшокласників як показник ефективності процесу соціалізації / А. П. Аніщенко // Вісник Харківської державної академії культури. – 2010. – Вип. 29. – С. 210–217.
3. Батоврин В. К. Толковый словарь по системной и программной инженерии. – Москва : ДМК Пресс. – 2012. – 28 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2008. – 848 с.
5. Соціологія: словник термінів і понять / Є. А. Біленький, В. М. Дебой, М. А. Козловець, А. А. Котвицький, І. В. Соух, В. О. Федоренко, В. О. Цибульський, В. О. Жоловача ; за заг. ред. Є. А. Біленького і М. А. Козловець. – Київ : Кондор, 2006. – 372 с.
6. Блауберг И. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – Москва, 1973. – С. 61–64.
7. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. – Москва : Книжный мир, 1999. – 895 с.
8. Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм, XV–XVIII вв.) / Ф. Бродель : 2-е изд., вступ. ст. и ред. Ю. Н. Афанасьева; в 3 тт. – Москва : Весь мир, 2006.
9. Винер Н. Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине / Н. Винер ; пер. с англ. И. В. Соловьёва и Г. Н. Поварова ; под ред. Г. Н. Поварова. – 2-е издание. – Москва : Наука ; Главная редакция изданий для зарубежных стран, 1983. – 344 с.
10. Дзьобань О. П. Сучасне суспільство як суспільство з деформованою відповідальністю (за працею З. Баумана «Індивідуалізоване суспільство») / О. П. Дзьобань, Є. М. Мануйлов // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Серія : Філософія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Харків : Право, 2016. – № 4 (31). – С. 14–26.

11. Економічна енциклопедія : в 3-х томах / С. В. Мочерний. – Київ, Видавничий центр «Академія», 2000.
12. *Коджаспирова Г. М.* Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – Москва : Academia, 2000. – 176 с.
13. Економічна теорія : навч. посіб. / М. Х. Корецький, О. І. Дацій, Г. М. Кульнева, І. І. Вініченко, О. В. Алейнікова, Т. А. Щербакова, Н. О. Афендікова, С. В. Скоробогатько. – Київ : Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
14. *Кондратьев М. Ю.* Азбука социального психолога-практика: справочно-энциклопедическое издание / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. – Москва : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.
15. Короткий словник політологічних термінів: [Електронний ресурс] : – [http : //politics.ellib.org.ua/def-270.html](http://politics.ellib.org.ua/def-270.html)
16. *Кресіна І. О.* Політична відповідальність: суть, ознаки, особливості / І. О. Кресіна, С. В. Балан. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2009. – 68 с.
17. *Макаренко А. С.* Воспитание гражданина / А. С. Макаренко. – Москва : Просвещение, 1988. – 304 с.
18. *Муздыбаев К.* Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Ленинград : Наука, 1983. – 286 с.
19. *Палагін О., Кургаєв О.* Міждисциплінарні наукові дослідження: оптимізація системно-інформаційної підтримки // Вісн. НАН України, 2009. – №3. – С. 14–25.
20. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Совр. слово, 2005. – 720 с.
21. Психология: Словарь ; под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Политиздат, 1990. – 494 с.
22. Психологія особистості : словник-довідник ; за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – Київ : Рута, 2001. – с. 320.
23. *Розенберг Н. М.* Межпредметные связи в средних профтехучилищах, их значение и приемы классификации / Н. Розенберг // Межпредметные связи в учебно-воспитательной работе профтехучилища. – Київ : Вища шк., 1976. – С. 25–42.
24. Система //Философский энциклопедический словарь. – Москва, 1983. – С. 610.
25. Социологический энциклопедический словарь ; под ред. Г. В. Осипова. – Москва : ИСПИ РАН, 1995. – 437 с.
26. *Сухомлинский В. А.* Родительская педагогика / В. А. Сухомлинский. – Новосибирск : Зап.-сиб. кн. изд-во, 1985. – 221 с.
27. Українська радянська енциклопедія : У 12 т. 2-е вид. – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1974.
28. Философский словарь. – Москва : Изд-во политической литературы, 1981. – С. 267.
29. *Франкл В.* Психология на практике / В. Франкл. – Санкт-Петербург : Ювента, 1999. – 250 с.
30. Юридична енциклопедія / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ : «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1998. – Т. 1: А-Г.– 672 с. : <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Надійшла до редакції 30.08.2016. Розглянута на редколегії 19.09.2016

Рецензенти:

Професор, доктор філософських наук, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Дзьобань О.П.

Кандидат філософських наук, доцент кафедри логіки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Качурова С.В.